

GENDERIZMUS EGY TRANSZKULTURÁLIS VILÁGBAN

HUSZÁR ÁGNES

Transzkulturális világban élünk, ez társadalmi szerepeink formálódására is kihat. Azért használom ezt az eredetileg a kubai etnológus, Fernando Ortiz által 1940-ben definiált, majd Mary Louise Pratt által 1992-ben széles körben elterjesztett dinamikus fogalmat (KIMMICH–SCHAHADAT, 2012: 8), mert segítségével jól jellemezhető a pervazív szerepeknek – nem, életkor – napjainkban megfigyelhető gyors átalakulása. A transzkulturalitást sokszor az interkulturalitás szinonimájaként használják, pedig jelentős különbség van a kettő között. Az interkulturalitás jellemzője az, hogy a herderi kultúrafogalomhoz kapcsolódva a különböző kultúrákat szigetekként vagy szférákként képzelel el, melyeknek lakói időről időre kapcsolatba lépnek egymással. A transzkulturalitás ezzel szemben azt jelenti, hogy a különböző kultúrákból származó emberek azonos térben és időben élnek. Így a *helybeli* és az *odalátogató idegen* oppozíciója értelmét veszti, mindenki lehet egyszerre életformája bizonyos dimenziója alapján odatartozó és/vagy idegen.

A transzkulturalitás fogalma szorosan kapcsolódik ahhoz a *spatial turn*-höz is, amelyet Michel Foucault a múlt század hatvanas éveiben leírt. Ez azt jelenti, hogy míg a tizenkilencedik század embere a világot elsősorban az időtengely mellett szerveződőként képzelte el, a mi korunk alapélménye a térbeli egymásmellettség. Ha a világot az időtengely mentén szerveződőként éljük meg, hajlamosak vagyunk arra, hogy higgyünk a haladásban, az eredetileg Anne Robert Jacques Turgot, Condorcet mestere által 1750 körül kidolgozott fogalomban, a haladásban. Ahogy Ortega y Gasset írja: „Két évszázad táplálkozott ebből az eszméből, mely szerint az emberiség feltartóztatlanul egyre kielégítőbb és tökéletesebb életformák felé halad. [...] Mivel a 19. század során, úgy tűnt, hogy sokszorosan igazolódik ez a tétel, érthető, hogy mély hit támadt iránta a lelkek mélyén. [...] Ennek az izmos hitnek volt az eredménye, hogy a sok ismert kor közül ez a bizonyos korszak lett az, amelyben az ember valószínűleg a legkevésbé találta problematikusnak a jövőt. Hatására eltűnt az életből a drámai feszültség.” (ORTEGA Y GASSET, 2000: 230)

A tizenkilencedik századnak a haladásba vetett naiv hite már régóta a múlté. Az egészen új hadászati technológiákat felvonultató és szörnyű áldozatokkal járó világháborúk, a mobilitás következtében világméretűvé terebélyesedő járványok, a természettudományok új felfedezései és azoknak az emberiség javára vagy kárára kidolgozott alkalmazásai aláásták a haladásba vetett gyermeki hitet. Nem gondolhatjuk komolyan – a szocializmus és kommunizmus gigantikus kísérletének megsemmisítő kudarca után biztosan nem –, hogy az egymást követő korszakok egyre jobb és jobb életformákat valósítanak meg. A média globalizációja következtében naponta láthatjuk a tőlünk nagyon távol élők szenvedését, nem feledkezhetünk meg

az egészséges ivóvíz és minimális orvosi ellátás nélkül tengődő milliokról. Azt is képek vetítik elénk, milyen mértékben rombolja a bolygónkat a nyugati civilizáció gyors ipari fejlődése és energiaéhsége, amely számunkra kényelmes mindennapokat és hosszú életet biztosít.

A transzkulturalitás ezeknek a belátásoknak a számára ad keretet, amennyiben nem tesz értékbeli különbséget az egyes civilizációs formák között. A high tech iparágak és az élő természetet kímélő biogazdálkodás egymás mellett élnek, nem tekinthető egyik sem „meghaladottnak” vagy elavultnak. Egy ember életében is megvalósulhat az egymástól gyökeresen eltérő életmódok közti választás, radikális váltás, akár többször is.

A GENDER MEGJELENÉSE(I) EGY TRANSZKULTURÁLIS VILÁGBAN

Genderszempontról a transzkulturalitás azt jelenti, hogy a szó legszorosabb értelmében egymás mellett élnek a nemi szerep – az időtengelyen értelmezve – legarchaikusabb és legmodernebb megvalósítói. Egy mai metropolisz – Budapest is egyre inkább az – utcáin szembe jönnek velünk a burkába, csadorba, de legalábbis hagyományos fejkendőbe öltözött muszlim asszonyok és a nemi szerepek határvidékén tanyázó transzvesztiták és transzneműek. A gender-szerepeket sokan már nem testükbe írt fátumként élik meg – ez is posztmodern jelenség –, hanem kipróbálható alternatív életformaként. A nemi szerepek határvidékén mozgó létezés mindig is előfordult – gondoljunk például a férfiruhában, férfiként élő nőkre –, de ezek a személyek vagy hosszú évtizedekig sikeresen titkolták valódi biológiai nemüket, vagy kivételes társadalmi rangjuknak köszönhetően elfogadtatták magukat ezzel együtt. Erre jó példa a tizenkilencedik század végén Vay Sándorként élő és publikáló Vay Sarolta grófnő, akinek szenvedésekkel teljes életéről Rakovszky Zsuzsa közelmúltban megjelent, dokumentumokat is felvonultató regényéből is képet kaphatunk (RAKOVSZKY, 2011).

Kultúránkban ötven vagy száz évvel ezelőtt a nemi és az életkori szerepek összefonódása szigorúan betar(tat)ott szereprepertoárral társult. A fiatal lányok számára előírt szerénység, félénkség és nemi önmegtartóztatás a házassági piacra vitt „áru” védjegyének számított. A férjes asszonyoknak, özvegyeknek hasonlóképpen szigorú követelményeknek kellett megfelelni, ha nem akarták elveszteni környezetük megbecsülését. A nőkkel szemben megnyilvánuló korlátozásoknak a számos patriarchális kultúrában megfigyelhető formái végső soron arra vezethetők vissza, hogy biztosítani akarták a családi vérvonalat apai ágról. A latin mondás úgy tartja: *pater semper incertus* 'az apa mindig bizonytalan'. Ezt a bizonytalanságot akarták csökkenteni a lányok és férjes asszonyok (nemi) erkölcsök szigorú őrzésével, valósuljon az meg akár a család vagy a szomszédság vigyázó tekintete, vagy az interiorizált, a saját személyiségbe épített belső fék által. Ez utóbbi a hatékonyabb, sokkal inkább, mint a háremek őrző-védő szolgálatát ellátó, de utódnemzésre képtelen eunuchok népes serege.

Az utódok genetikai „biztonságának” kérdését a huszadik század közepén a nyugati civilizáció országaiban szinte teljesen megoldotta a hatékony fogamzástát-

ló eszközök elterjedése. Ezzel párhuzamosan megnyílt a nők számára a társadalmi viselkedésformák szélesebb spektrumának választhatósága. A férfiak cselekvési köre korábban is tágabb volt, de az ő szabadságukat is jelentősen korlátozták a család és az intézmények által közvetített előírások.

Az új lehetőségek talaján megélhető sokféleség a férfiaknak és a nőknek egyaránt lehet vonzó és izgalmas, a férfiak kiélhetik személyiségük „nőies”, a nők „férfias” vonásait. Ez megnyilvánulhat a pályaválasztási lehetőségek bővülésében is: a férfiak választhatják az óvodapedagógusi pályát, a nők számára pedig nem tilos terület már a katonaság. Az internet anonimitása által elősegített nemi szerepjátékok lehetőségét sokan használják fel szabadidejük izgalmas eltöltésére. Ha a lehetőségek tengeréből racionális módon, saját képességeink és hajlamaink alapján választunk, az elősegíti személyiségünk teljesebb kibontakozását.

A transzkulturalitás megengedi azt, hogy valaki egyszerre legyen két vagy több kultúra teljes jogú tagja. Egy Magyarországon élő, csak magyarul vagy domináns nyelvként magyarul beszélő roma teljes mértékig tartja magát magyarnak és romának. Ugyanakkor a nemi szerepfelfogás radikálisan eltér egymástól a két közösségekben. Ez konfliktusok forrásává válhat azoknak a roma nőknek a számára, akik a többségi társadalom normái szerint szocializálódtak, felsőfokú diplomát szereztek, ezzel az életmóddal pedig szinte összeegyeztethetetlen a korai házasság és a sok gyerek vállalása. Az ilyen roma nők nem hajlandók a tradicionális közösségekben uralkodó férfidominancia elfogadására. Ezért sokszor eredeti közösségük, családjuk is elidegenedik tőlük, miközben a többségi társadalom sem fogadja be őket igazán.

A globalizáció azt is magával hozta, hogy egymástól távol eső népek tagjai lépnek egymással intim kapcsolatra, és így születnek meg azok az emberek, akiknek már pusztán megjelenése távoli etnikai csoportok vonásait hordozza. Németországban már régóta láthatók a médiában és a művészvilágban olyan emberek, akiknek bőrszíne és arcvonásai egyértelműen afrikai vagy ázsiai ősökre vall, mostanában Magyarországon is egyre gyakrabban feltűnnek ilyenek. Az ő helyzetük különösen nehéz, mivel külső megjelenésük – bőrszínük, arcformájuk – alapján egy olyan kultúrához tartozónak vélik őket, amelyben nem szocializálódtak, s ezzel egyidejűleg mintegy kitalizálják őket abból, amelybe nyelvileg és kulturálisan is belenőttek. Ezt a helyzetet jellemzi Fassbinder cseppet sem udvarias megállapítása, aki a filmjeiben gyakran szereplő, afroamerikai származású Günther Kaufmannról (1947–2012) azt mondta: „Günther minden reggel kultúrsokk éri, ha belenéz a tükörbe.” Németországban a helyzet javulni látszik. A jelenlegi gondolkodás antirasszizmusára jellemző, hogy 2011-ben Philipp Rösler (Merkel kormányának egészségügyi miniszterét) választották meg az egyik kormánypárt, az FDP főtitkárává. Rösler származását tekintve nem német, egy vietnami árvaházból, csecsemő korában fogadta örökbe egy német házaspár. Ennek ellenére egy kormányon levő országos párt vezetője, sőt egy időben a Német Szövetségi Köztársaság miniszterelnökhelyettese (*Vizekanzler*) is lehetett.

AZ INTERSEKCIONALIZMUS MINT ELEMZÉSI MÓDSZER

Egy transzkulturális társadalomban a társadalmi szerepek elemzésére csak több dimenziót egyidejűleg figyelembe vevő, érzékeny módszerek alkalmasak. Ilyennek látszik az interszekcionalizmus, amely több kategória egyidejű alkalmazását jelenti. Minden ember szükségszerűen besorolható e kategóriák alapján, a kategóriák egymással kölcsönös függés és hatás – interdependencia – viszonyában állnak. A módszer elnevezése Kimberlé Crenshaw amerikai jogásztól és emberjogi aktivistától származik, ő két kategóriát – a *társadalmi nem* és a *rassz* – különít el egymástól, ezekkel próbálta meg árnyaltan feltárni a rasszista és szexista diszkrimináció bonyolult jelenségét. Úgy érvelt, ha a rasszista és a szexista hátrányos megkülönböztetés egyidejűleg lép fel, akkor ezek egyike mintegy láthatatlanná válik, ezt nevezi ő egy csoporton belül rendszerszerűen fellépő interszekcionális láthatatlanságnak (*intersectional invisibility*). A következő példát hozza fel a jelenség szemléltetésére: egy afroamerikai bírónőt egy kollégája részéről szexuális erőszak ér, ő feljelenti, az illetőt elítélik. Utána a bírónőt számos szemrehányás éri afroamerikai körökben, mivel az illető férfit egy nagyon magas bírói beosztás elnyerésében akadályozta meg a feljelentés. Az erőszaktevő ugyanis, akárcsak az áldozat, afroamerikai volt. A közvélemény egy része azt várta volna el a bírónőtől, hogy rassz alapján legyen szolidáris az erőszaktevővel, ne jelentse fel. Az interszekcionális láthatatlanságnak ebben az esetben tehát a nem, az annak alapján elszenvedett erőszak esett (volna) áldozatául.

Általánosabban fogalmazva: a rassz alapján hátrányosan diszkriminált személyek esetében a gender kategória háttérbe szorul, jóllehet ez utóbbi azonos csoporton belüli diszkriminációhoz is vezethet, ahogy a példából is kiderült. A rasszista okokból marginalizált lányok és asszonyok (pl. afroamerikai vagy roma nők) sajátos problémái a vizsgálat szempontjából láthatatlanná válnak, ha csak csoporton belüli dominanciaviszonyok vagy rasszista megkülönböztetés áldozatainak tekintjük őket. Crenshaw egy olyan gondolkodási sémát javasol, amely lehetővé teszi konkrét helyzetekben a két diszkriminációs forma egymásra hatásának markáns megkülönböztetését (CRENSHAW, 2000).

A következőesen alkalmazott interszekcionalista megközelítés segít abban, hogy elkerüljünk két gyakori hibát. A Crenshaw által *over-inklusion*-nak nevezett hibás általánosítás lényege az, hogy olyan problémákat, amelyek túlnyomórészt és jellegzetesen egy etnikai csoporthoz tartozó nőket érintenek, egyszerűen női problémának fognak fel. Ilyen pl. az, hogy a családon belüli erőszak, illetve a prostitúcióra kényszerítés magyarországi körülmények között a roma lányokat gyakrabban éri, mint a többségi csoporthoz tartozó társaikat. Ha ezt „női problémaként” fogják fel a döntéshozók, e miatt a gondolkodási hiba miatt nehezen tudnak kidolgozni hatékony megoldást a kezelésére. Az ellentétes fogalom, az *under-inclusion* abban áll, hogy olyan jelenségek, amelyek egy etnikai csoport nőtagjait nőként érik, az etnikai keret által elnagyoltan vagy egyáltalán nem válnak láthatóvá. Magyar vonatkozásban ilyen lehet az, hogy a roma családok lányait korán házasságra, együttélésre, gyermekszülésre kényszerítik, legyen ez a kényszerítés tényleges,

vagy csak az elvárás szintjén megjelenő. Ezt a többségi társadalom tagjai hajlamosak a speciális (roma) kultúrára hivatkozva elfogadni, jóllehet ebben az esetben a fiatal nők társadalmi érvényesülésének háttérbe szorításáról, jogaik csorbításáról van szó.

Az interszekcionális megközelítésben eleinte mindössze két kategóriával dolgoztak (KNAPP, 2011). Időközben azonban nyilvánvalóvá vált, hogy illuzórikus például az észak-amerikai feketék egyes csoportjait homogén tömegként kezelni, hiszen a társadalmi ranglétra nagyon is különböző fokain helyezkednek el kulturális és gazdasági tőkájuknek megfelelően. Ez tükröződött az amerikai médiában is, ahol 1984-től 1992-ig az amerikai tévécsatornák egyik legnépszerűbb sorozata egy sikeres fekete középosztálybeli család mindennapjairól szólt. A *Bill Cosby Show*-ban az apa nőgyógyász, az anya ügyvéd, öt gyermekük értelmiségi pályára készül, ők is, akárcsak a család rokonai és ismerősei, jómódúak és magabiztosak. A szereplők nem az úgynevezett Black English Vernaculart, hanem a fehérek által használt nyelvi változatot beszélték, a konfliktusok során nem került elő a faji diszkrimináció problémája. A *Cosby Show*-t hasonló sorozatok követték, például a Will Smith főszereplésével készült *The Fresh Prince of Bel Air* 1990-től. Ezek a filmek és sorozatok nyilván az amerikai társadalomban megjelenő új tendenciákat – egy jómódú és képzett afroamerikai középosztály kialakulását – tükrözték, de a maguk módján befolyásolták a többségi társadalom szemléletét is. A feketék maguk is már évtizedek óta küzdenek politikai és művészi, valamint egyéb üzenetekkel az ellen, hogy őket egyfajta „Tamás bátya” szerepben rögzítsék. Az afroamerikai művészek sokat tettek a rabszolgamúlt szellemi örökségének feldolgozásáért és meghaladásáért. A rabszolgamúltat női perspektívából láttató Toni Morrison 1993-as Nobel-díja azt mutatja, hogy ez az üzenet, a maga kivételes művészi formájában, világszerte megértésre talált és elismerést váltott ki.

Az Egyesült Államokban megfigyelhető szemléletváltozás nyilvánvalóvá vált a színesbőrű kormánytagok megjelenésével, Barack Obama – az USA első afroamerikai elnökének – 2009-es megválasztásával, majd 2012-es újraválasztásával pedig visszafordíthatatlanná. Amit az afroamerikaiak – Martin Luther King szellemi örököseiként – kivívtak maguknak, azok a jogok és a többség részéről a hátrányos megkülönböztetés nélküli viselkedésmód ma már kijár, ha nem is automatikusan, a betelepülő dél-amerikaiaknak és ázsiaiaknak is.

A társadalmi valóság bonyolultabbá válásával azonban már a két hagyományos kategória (*rassz* és *gender*) nem bizonyult elégnak a helyzetek leírására. Voltak próbálkozások arra, hogy melléjük harmadikként beemeljék az *osztály* kategóriát (HORNSCHEIDT, 2012: 59). A klasszikus marxi *osztály* kategória azonban, amely definíciószerűen a termelőeszközök birtoklásából indult ki, már régóta nem alkalmas a társadalom tényleges viszonyainak leírására. A modernebb osztálykategóriák is csődöt mondanak a társadalmi termelési egységek atomizálódásának és képlékenységének fényében. A nyugati típusú társadalmakban a nyolcvanas években mentek végbe azok a részben politikai (pl. thatcherizmus), részben a technológiai fejlődés által kiváltott folyamatok, melyeknek következtében a hagyományos nagy csoportok felbomlottak, leglátványosabban éppen a marxista elméletben

központi szerepet játszó munkásosztály. A kelet-európai országokban mindez gyorsítottan, a Szovjetunió és a szövetségi rendszer szétesésével egy időben ment végbe a múlt század kilencvenes éveiben. Az *osztály* kategória tehát a nyugati világ jelenlegi társadalmi jelenségeinek leírására csak nagyon korlátozottan alkalmas, a harmadik világra pedig sohasem volt az.

A NORMALITÁS FOGALMÁNAK BEVEZETÉSE AZ INTERSZEKCIONALISTA MEGKÖZELÍTÉSBE

Lann Hornscheidt és munkatársai interszekcionalista megközelítésükben a hagyományosnak tekinthető *gender* és *rassz* kategória mellé harmadikként a *normalitást* vették fel. A harmadik kategória neve a német eredetiben: *Ableismus*. Ez egy egyedi szóalkotású szakszó, jelentése az, hogy mentes minden korlátozástól (*Behinderung*) (HORNSCHEIDT, 2012: 57). A normalitás tágra értelmezve magában foglalja a testi és szellemi korlátozottságon kívül az életkor alapú hátrányos megkülönböztetést (ageizmus) is. A három kategória alapesete: *ép, felnőtt fehér férfi*.

Az *osztály* mint alapkategória hiányzik, de a másodlagos elemzésben előkerülhet. Hornscheidt utal arra, hogy az osztálykategória a gazdasági erőforrások, képzési formák, habitus, szociális státus stb. tekintetében nagyon különbözőképpen alakulhat az egyes társadalmakban, és nem független a három alapkategóriától. Utal arra például, hogy Németországban a színesbőrű személyeket jellegzetes módon alacsony társadalmi osztályok képviselőiként azonosítják (HORNSCHEIDT, 2012: 59). Magyarországon sincs ez másként a romák esetében. Egy esetben a Magyar Rádió épületében egy roma takarítónő így szólította meg a cigány műsorok szerkesztőjét: *Te melyik emeletet takarítod?* A szerkesztőnő nagyon zokon vette ezt, különösen mivel éppen meglehetősen drága vörösrókabundáját viselte. De, mint láttuk, a (vélelmezett) rasszjegyek a megszólító percepciójában felülírták az öltözéknek anyagi jólétre utaló jeleit.

A GENDERIZMUS MINT A SZEKSIZMUS FOGALMÁNAK MEGHALADÁSA ÉS ÚJRA-ÉRTELMEZÉSE

A **szexizmus** a mindennapokban használt fogalom, amelynek leküzdését feladatuknak tekintik az emberjogi szervezetek és csoportok. Szexizmusnak az olyan hátrányos megkülönböztetést nevezzük, amelynek alapja az illetőnek az egyik biológiai nemhez való (feltételezett) tartozása. A szexizmus elméletileg lehet nő- és férfiellenesség, a mindennapi életben azonban a nőellenességgel jóval gyakrabban találkozunk. Van egyébként férfiellenesség is, de ezt egyelőre csak szűk körű női szubkultúrákban lehet tapasztalni. A szexizmus szociálpszichológiai szempontból hasonlóan működik, mint az etnikai, vallási hovatartozás alapján kialakuló rasszizmus, illetve a szexuális preferenciákon alapuló gyűlölködés, a homofóbia. Alapja egy érzelmi-értelmi elemeket tartalmazó negatív attitűd az adott csoporttal szemben. Ezek alapján sértegetik, különböztetik meg hátrányosan, sőt, támadják meg a csoport tagjait. A negatív beállítódás által motivált cselekvések tovább erősítik az előítéletet. Ennek az az egyik oka, hogy a hasonlóan gondolkodó társakkal végre-

hajtott tevékenység közöttük csoportképző és motiváló erőként hat. A szőke nős vicceket mesélő, kolléganőknek jól „beszóló” férfi kollektíva jól érzi magát együtt, viccesnek tartják magukat, ez pedig tovább erősíti előítéleteiket.

A rasszizmus és a szexizmus közötti különbség mindenekelőtt abban áll, hogy míg a rasszista indulat érzelemként és megkülönböztető magatartásként kiterjed az adott csoport minden egyes tagjára, a szexizmus képviselőire ez nem jellemző. Még a legmegátalkodottabb szexisták is ritkán ragadtatják el magukat annyira, hogy a nem kedvelt csoport minden egyes tagját megbélyegezzék. A női nem teljes kiirtását pedig még a legvadabbul szexista férfiak sem szokták célul kitűzni. (Bár August Strindberg, a szélsőségesen nőellenes svéd író némely művében felsejlik ilyen fantázia.) Általában a csoporton belül pécéznak ki egy típust, pl. az idősebb nőket, a „nyanyákat” nem állhatják, „utálják” a női orvosokat, taxisofőröket vagy „rühelik” a női főnököket.

Eddigi példánk negatív előítéleteket tükröznek, de a szociálpszichológia ismeri a pozitív előítélet fogalmát is. Ez nehezebben felismerhető és hatásmechanizmusa is bonyolultabb, erről részletesebben (HUSZÁR, 2009).

A szexizmus, bár kétségtelenül megfigyelhető mint az egyik (többnyire a férfi) nem kivételezett helyzetbe hozása egy adott nyelvi és kulturális közösségben, de nem alkalmas interkulturális vagy transzkulturális környezetben előforduló szituációk leírására. Magyarázó kategóriaként pedig nem alkalmazható.

Hornscheidt saját, három kategóriára épülő rendszerén belül kidolgozta a **szexizmus** helyére lépő **genderizmus** fogalmát. Szerinte azért érdemes túllépni a szexizmuson, mert az a férfiközpontság és heteronormalitás körében határozódik meg. A genderizmus ezzel szemben egy strukturális diszkriminációs forma, amelynek a szexizmus csupán egyik alelete. A genderizmus egy szociális konstrukció, amely megjelenhet vizuális formában (testek nemek szerinti kizárólagos azonosítása), a nyugati orvostudomány beavatkozásai (hormonkezelés), jogi szabályozások, szimbolikus/átvitt nemtulajdonítások: állatok, értékek, foglalkozások esetében.

A genderizmus megjelenési formái Hornscheidt szerint a következők:

- 1. A kétneműség állandó jelzése.** Ez szimbolikus szinten megnyilvánul a társadalmi terek nemek szerinti megosztásában: férfi/női illemhelyek, öltözők és pihenőhelyek. Japánban a rózsaszínű metrókocsikra csak nők szállhatnak fel. Az egyén ezzel nyilvánosan nem emberként, hanem pervazív szerepének hordozójaként, férfiként, ill. nőként jelenik meg. A kétneműség a nyelvhasználatban azt jelenti, hogy a megszólítási formák nemileg specifikusak, pl. *Uram*, *Asszonyom*. A keresztnevek az európai nyelvekben általában férfi/női csoportba oszthatók, bár léteznek átmenetek a két csoport között, pl. a férfinevből női névvé *Rózsa* és *Hilary*. Más kultúrákban nincs ennyire éles határ a női és a férfinevek között. Tanácsos lenne a nyelvtani nemmel rendelkező nyelvekben nemileg semleges – mindkét nemre referáló – névmási formák kialakítása. Voltak már ilyen próbálkozások, de a kitalált formaszók a használatban eddig nem terjedtek el.

2. **A férfiközpontúság** azt jelenti, hogy a férfi (vagy hímnemű állat) megnevezésére szolgáló szavak az alapalakok, a nőre (vagy nőnemű állatra) vonatkozó szavak ebből deriválhatók képző vagy képzőszerű utótag segítségével: *orvos/nő*, *Tiger/in*. Elszórtan vannak példák az ellenkezőjére is, például a németben a 'kacsa', ill. 'macska' jelentésű alapalak (*Ente*, *Katze*) másodlagosan a nőstény állatra referál.
3. **A heteroközpontúság** a nő és a férfi közötti kapcsolatot tekinti kizárólagosnak, illetve „normálisnak”. Ezzel kapcsolatos a párnormativitás, ami abban nyilvánul meg, hogy bizonyos életkorban csak a házastársi kapcsolatban élőket fogadják el teljes értékű embernek. A médiában ennek az a lecsapódása, hogy a kiemelkedő nők – politikusok, művészek, tudósok – esetében is mindig fontosnak tartják megjegyezni, hogy házasságban él, esetleg férje nevét is közlik. A bulvársajtó *ki a párja* rovatokban informálja az érdeklődő olvasókat arról, hogy mely celeb kivel él házasságban vagy párkapcsolatban. Ezzel szorosan összefügg a saját nemük iránt vonzódók kirekesztése, a homofóbia, valamint a lesbikusság és a melegség fogalmának kizárólag nemi praktikákra való szűkítése.
4. **A reprodukciós kötelezettség** szorosan összefügg az előzővel. Mindkét nemre érvényes, de mindenekelőtt a nőkre, hiszen az ő „biológiai órájuk” hamar „lejár”. Bizonyos korú nőktől egyszerűen elvárják, hogy „gyermeket ajándékozzanak a párjuknak”. Ezzel összefügg a nők korlátozása reprodukciós szerepükre, az *anyukák*, *nagyik* megszólítás, illetve megnevezés is erre utal. Bizonyos pártok úgynevezett nőpolitikája kimerül a demográfiai utánpótlást elősegítő családjogi intézkedésekben. Konzervatív, jobboldali pártok az abortusz korlátozásával, sőt tiltásával kívánják kényszeríteni az embereket arra, hogy eleget tegyenek reprodukciós „kötelezettség”-üknek.
5. **A két hagyományos társadalmi nemhez való tartozás kötelezettsége.** Nehéz magyarrá fordítani a Hornscheidt által *Cisgenderung*nak nevezett fogalmat. A *cissexual* terminust Julia Serano vezette be a hagyományos nemi dichotómiától eltérő (transznemű, biszexuális stb.) nemi identitások gyűjtőfogalmaként (HORNSCHEIDT, 2012: 115). Arról van szó, hogy a családi nevelés és szocializáció folyamatában már nagyon korán nemileg specifikus elvárást fogalmaznak meg a gyerekekkel szemben. Ha pedig a gyerek nem felel meg a szülők és ismerősök lányokkal és fiúkkal szemben megfogalmazott konzervatív követelményeknek, ezt korrigálandó, akár orvoshoz is fordulnak, hormonkezelést kérve. A kötelezettség feloldása azt jelenti, hogy elfogadóan viszonyulunk a hagyományostól eltérő nemi identitásokhoz.
6. **A gender alapú kategorizálás kötelező volta.** Ez azt jelenti, hogy a hagyományos felfogás szerint az emberi létezés csak a két társadalmi nemhez kapcsolódva képzelhető el. A kötelezettség nem marad meg a mindennapok efemer világában, elvárt és szankcionálható normává, a politikai szférába kerülve pedig hatalmi eszközzé válhat. A gender alapú kategorizálás megjelenik az egészségügyi szférában, a törvényhozásban és a jogalkalmazásban (HORNSCHEIDT, 2012: 72–136).

Az interszekcionalizmusnak ez a fajta megközelítése nyilván még további átgondolást igényel. A genderizmus fentebb kifejtett hat kritériuma tartalmaz átfedéseket, illetve a csak a nyugati világra érvényes jelenségek általánosítására utaló túlságosan részletes kifejtéseket. Jelenlegi formájában is alkalmasnak látszik azonban olyan kutatási módszertanok megalapozására, amelyek a transzkulturális világ sokrétű nemi szerepfelfogásainak vizsgálatát tűzik ki céljukul.

IRODALOM

CAMERON 1993

CAMERON, D.–Fraser, E.–Harvey, P.–Rampton, B.–Richardson, K.: Ethics, advocacy and empowerment: Issues of method in researching language. *Language and Communication*, Vol. 13, No. 2 (1993), 81–94.

CRENSHAW 2000

CRENSHAW, K.: The Intersection of Race and Gender Discrimination. *Background paper for the United Nations Regional Expert Group Meeting*. Zagreb, 2000.

ORTEGA Y GASSET 2000

ORTEGA Y GASSET, J.: *Hajótöröttek könyve*. Nagyvilág, 2000.

HORNSCHEIDT 2012

HORNSCHEIDT, L.: *Feministische w_orte. ein lern-, denk- und handlungsbuch zu sprache und diskriminierung, gender studies und feministischer linguistik*. Brandes & Apsel, Frankfurt, 2012.

HUSZÁR 2009

HUSZÁR Ágnes: Mit keres egy ilyen aranyos hölgy a politikában avagy miért ne lépünk bele a pozitív előítélet csapdájába? In: BARÁT Erzsébet–SÁNDOR Klára (szerk.): *A nő és a női(es)ség sztereotípiái. „Nyelv, ideológia, média 2”*. SZTE Könyvtártudományi Tanszék, Szeged, 2009, 109–114.

KIMMICH–SCHAHADAT 2012

KIMMICH, D.–SCHAHADAT, Sch.: Einleitung. In: KIMMICH, D.–SCHAHADAT, Sch. (Hrsg.): *Kulturen in Bewegung. Beiträge zur Theorie und Praxis der Transkulturalität*. Transcript, Bielefeld, 2012, 7–24.

KNAPP 2011

KNAPP, G.-A.: Intersectional Invisibility. Inquiries into a Concept of Intersectionality Studies. In: LUTZ, Helma et al. (eds.): *Focus Intersectionality*. London, 2011, 83–102.

RAKOVSKY 2011

RAKOVSKY Zsuzsa: VS. Magvető, Budapest, 2011.